

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Проект Tacis «Посилення регіональних соціальних служб»

Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я:

як Україні досягти
європейського рівня
якості послуг?

Збірка тез конференції

За загальною редакцією Тетяни Семигіної

лему; відсутність спеціалізованих закладів для потерпілих дітей. Усі перелічені недоліки притаманні й Україні.

Отже, сьогодні складно говорити про наявність в Україні дієвої системи протидії торгівлі не лише дітьми, а й дорослими взагалі. Можна говорити лише про окремі спроби держави та недержавних організацій протидіяти зазначеному явищу.

Тому наступним кроком дослідження «Протидія торгівлі дітьми в Україні» буде визначення особливостей існуючої системи протидії торгівлі дітьми в Україні, а також можливостей для її розвитку та вдосконалення.

Вплив значущих інших на формування Я-концепції підлітка-діабетика

Світлана Подофей,

Інститут соціальної та політичної психології АПН України,
асpirантка

Актуальність теми. Поширення захворювань на цукровий діабет, значне зростання числа дітей, уражених різними формами діабету, змушує розглядати цю проблему (її вважають пріоритетною для національних систем охорони здоров'я практично всіх країн світу) актуальною не тільки для медичної науки, а й для соціальної психології. Будь-яка хронічна хвороба, особливо інвалідизуюча, суттєво впливає на особистість хворого. Якщо особистість перебуває в процесі формування та розвитку, то вплив хвороби стає більш суттєвим, оскільки може спричинювати (прямо або опосередковано) аномалії розвитку (патологічні або непатологічні зміни характеру), трансформації у мотиваційній сфері особистості, зміну міжособистісних стосунків, а також формування негативних психічних станів. У дітей, на відміну від дорослих, діагностується інсулінозалежний діабет (ЦД-1), у зв'язку з чим спостерігається висока частота специфічних ускладнень — як фізіологічного, так і психологічного характеру.

Незбіг у підлітковому віці трьох типів дозрівання — статевого, загальноорганічного та соціального, за Л. Виготським, напруженість аутоімунних процесів, гормональна перебудова організму в критичні періоди передстатевого та статевого дозрівання, актуалізація потреби в самоствердженні, емоційній прихильності, освоєнні

нових соціальних зв'язків, досягненні власної значущості в очах інших людей ускладнюються коливанням самооцінки, появою неадекватних форм психологічного самозахисту, порушенням особистісної самоідентифікації, інтрапсихічної адаптації, що й визначає психологічну важкість перебігу цукрового діабету й труднощі компенсації цієї хвороби [4].

У медико-соціальних дослідженнях О. А. Бурейко, Т. Н. Пахольчук, В. В. Попової, О. А. Михайлової ставлення підлітків-діабетиків до своєї хвороби формують значущі психосоціальні фактори, які впливають на тілесні самопочуття (неприйняття багаторазових ін'єкцій, бальова характеристика хвороби) та загальний психічний стан дитини [16]. Як зазначав Л. С. Виготський, будь-який тілесний недолік не тільки змінює ставлення людини до світу, але передусім відбувається на стосунках з людьми [4].

Психологічною основою реагування на хворобу є ставлення людини до свого тілесного та духовного Я, зміна самосвідомості (Д. Н. Ісаєв., А. І. Захаров, В. О. Єренков, Н. Д. Ігнатьєва) [6; 11; 12]. Самосвідомість формує ядро особистості, її Я-концепцію (І. С. Кон, С. Л. Рубінштейн, В. В. Столін, Г. С. Костюк, П. Р. Чамата, М. Й. Борищевський, І. І. Чеснокова, О. Т. Соколова, Г. М. Прихожан, Р. Бернс, М. Розенберг) [16; 17; 18; 22]. А. В. Іващенко, В. С. Агапов, І. В. Барашнікова характеризують Я-концепцію як систему самосприйняття, розуміння, визначення себе суб'єктом, самоорганізованим на основі інтеракцій з навколошнім середовищем [10]. Я-концепція являє собою результат особистісного розвитку, психологічне новоутворення підліткового віку, який є «піком сензитивності» її формування (Л. І. Божович, Д. І. Фельдштейн, М. І. Лісіна, Г. М. Прихожан, О. Т. Соколова, А. І. Ліпкіна), особистісним ядром, на основі якого будуються її відносини із соціумом, відбуваються процеси соціалізації та індивідуалізації підростаючої особистості [3; 14; 16; 17; 21].

Зрозуміло, що вплив такого екстремального фактора, як невиліковна хвороба (цикновий діабет), не може не позначатися на змісті й динаміці психічного та особистісного розвитку, на формуванні Я-концепції. Адже підліток-діабетик виробляє свою, нерідко викривлену, схему інтерпретації стосунків з оточуючими, очікувань і ставлень з боку інших людей. Це може виявлятися в розбіжностях між Я-ідеальним і Я-реальним, Я-минулим і Я-майбутнім, Я-тілесним і Я-духовним дитини, у подоланні яких суттєву роль відіграють впливи батьків, учителів, лікарів, однолітків підлітків-діабетиків і здорових ровесників.

Ось чому у своєму дослідженні «Вплив значущих інших на формування Я-концепції підлітка-діабетика» ми ставимо завдання пошуку шляхів формування позитивної Я-концепції підлітка-діабетика на основі організації інтегрованої взаємодії значущих для нього інших людей.

Теоретико-методологічною основою дослідження є вчення про соціальну сутність особистості, теорія розвитку свідомості та самосвідомості в її діяльності, положення про соціальну зумовленість процесу формування свідомості й самосвідомості особистості, про співвідношення та взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників становлення свідомості та самосвідомості (А. Н. Леонтьєв, В. В. Давидов, В. П. Казміренко, В. В. Москаленко, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн, С. Д. Максименко), системний підхід до вивчення психічного розвитку та процесу формування особистості в онтогенезі (Б. Г. Ананьєв, Б. Ф. Ломов, Н. Ю. Максимова, Д. І. Фельдштейн), суб'єктно-вчинковий підхід у дослідженні процесу формування підростаючої особистості (К. О. Абульханова, О. Б. Старовітенко, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко та ін.) [19; 20], результати досліджень у галузі медичної психології (Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов, В. М. Піскун та ін.) [15].

Об'єктом дослідження виступає Я-концепція підлітків-діабетиків. Предметом дослідження є соціально-психологічні особливості формування Я-концепції підлітка-діабетика під впливом значущих інших.

Мета дослідження — дослідити залежність процесу формування Я-концепції підлітків-діабетиків від впливу батьків, учителів і ровесників. Розробити експериментальний варіант методики корекції негативних тенденцій у формуванні Я-концепції цієї категорії підлітків.

В основу дослідження покладено **гіпотезу** про те, що процес формування Я-концепції у підлітків-діабетиків може набувати оптимальних характеристик за умови налагодження конструктивної соціально-психологічної взаємодії між їхніми батьками, вчителями і ровесниками, спрямованої на розвиток у таких підлітків якостей суб'єкта власного життя.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз результатів досліджень проблеми впливу хронічної хвороби на розвиток Я-концепції дітей підліткового віку.
2. Виявити соціально-психологічні чинники формування Я-концепції у підлітків-діабетиків.

3. Провести емпіричне дослідження впливу значущих інших (батьків, учителів, ровесників) на процес формування Я-концепції у підлітків, хворих на діабет.
4. Розробити та експериментально апробувати діагностично-корекційну методику психотерапевтичної допомоги дітям-діабетикам, спрямовану на формування у них позитивної Я-концепції.

Доцільними в нашій роботі будуть такі *методи*:

- теоретичний аналіз результатів наукових досліджень з даної проблематики;
- констатуючий експеримент: включене спостереження, методи опитування, метод стандартизованого інтерв'ю, тест суб'єктивної локалізації контролю (СЛК) С.Р. Пантилєєва та В.В. Століна, проективний тест «Неіснуюча тварина», методика незакінчених речень, колірний тест ставлень Люшера;
- формуючий експеримент з використанням елементів психологічного тренінгу;
- методи якісного та кількісного аналізу емпіричних даних.

Необхідно визначити соціально-психологічні умови оптимізації впливу значущих інших на позитивне формування Я-концепції у підлітків-діабетиків. Результати дослідження допоможуть виявити деструктивні моменти в становленні Я-концепції підлітка-діабетика та віднайти науково обґрунтовані шляхи їх попередження й подолання.

Вважаю актуальним завданням розробку діагностично-корекційної методики психотерапевтичної допомоги дітям-діабетикам, а також методики консультивативної допомоги батькам і вчителям щодо конструктивних форм взаємодії з дітьми, хворими на цукровий діабет.

Література

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Общ. ред. В. Я. Пилиповского. — М.: Прогресс, 1986. — 422 с.
2. Богучарова О. И. Характеристика хворых на цукровый діабет у психологичному контексті // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка // Соціологія. Психологія. Педагогіка. Вип. 20–21 — К.: Вид-во Київського ун-ту, 2004. — 119 с.
3. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. — М.: Просвещение, 1968. — 464 с.
4. Выготский Л.С. Психология развития человека. — М.: Смысл; Эксмо, 2005. — 1136 с.

5. Діденко С. В., Костенко К. С. Вплив психологічних чинників на розвиток і перебіг цукрового діабету (сучасний погляд) // Суспільні процеси і психолого-педагогічні та соціальні аспекти: Збірник наук. праць. — К.: Вид-во Київського ун-ту, 2004. — 336 с.
6. Захаров А. И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка. — М.: Просвещение, 1986. — 128 с.
7. Зейгарник Б. В., Братусь Б. С. Очерки по психологии аномального развития личности. — М.: Изд-во МГУ, 1980. — 157 с.
8. Зелинский С. М. Представление о своей болезни у детей, страдающих сахарным диабетом // Психосоматические и соматопсихические расстройства у детей. — Л., 1990. — С. 55–59.
9. Зелинский С. М. Психические расстройства и внутренняя картина болезни у детей, страдающих сахарным диабетом: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. — М., 1995. — 15 с.
10. Иващенко А. В., Агапов В. С., Барышникова И. В. Я-концепция личности в отечественной психологии. Монография. — М.: МГСА, 2000. — 155 с.
11. Исаев Д. Н. Детская медицинская психология. Психологическая педиатрия. — СПб.: Речь, 2004. — 384 с.
12. Исаев Д. Н., Зелинский С. М. «Внутренняя картина болезни» у детей с сахарным диабетом // Педиатрия. — 1991. — № 2. — С. 33–37.
13. Князев В. И. Представление личности о себе и значимых других как субъектах общения // Психол. журн. — Т. 2, 1981. — № 4. — С. 55–56.
14. Лисина М. И. Общение детей со взрослыми и сверстниками: общее и различное // Исследования по проблемам возрастной и педагогической психологии. — М., 1980. — С. 3–32.
15. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л., Піскун В. М. Основи дитячої патопсychології: Навч. посібник. — К.: Перун, 1996. — 464 с.
16. Михайлова Е. А. Клинико-патогенетические закономерности формирования психопатологических особенностей у детей с тяжелой формой сахарного диабета: Дис. д-р. мед. наук 14.01.16 / Ін-т охраны здоровья детей и подростков АМН Украины. — Харьков, 2006. — 419 с.
17. Приходько А. М. Самосознание и отношение к себе // Психическое развитие воспитанников детского дома. — М.: Педагогика, 1990. — С. 215–221.
18. Соколова Е. Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности. — М.: Изд-во МГУ, 1989. — 215 с.
19. Столин В. В. Самосознание личности. — М.: Изд-во МГУ, 1983. — 284 с.
20. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении: Монография. — К.: Просвіта, 1996. — 404 с.
21. Титаренко Т. М. Кризое психологичне консультування. — К.: Главник, 2004. — 96 с.

22. Фельдштейн Д.И. Психология взросления. Структурно-содержательные характеристики процесса развития личности. — М.: Изд-во МПСИ, 1999. — 670 с.
23. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии / Под ред. Е.В. Шорохова. — М.: Наука, 1977. — 143 с.

Потреба у відновленні життєвого потенціалу прийомних сімей як ініціація рекреаційно-анімаційного напряму соціальної роботи

Галина Бевз,

*Центральний Інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України,
докторант, кандидат психологічних наук*

Згідно з нормативно-правовими документами прийомні батьки мають бути здатними належним чином виявляти турботу про біологічно нерідну дитину. Їх стан здоров'я та виховну здатність розцінюють як умову належного виконання ними функцій замісної опіки та важливим чинником, який потребує постійної уваги з боку представників державної влади. Тож вивчення рекреаційних потреб прийомних сімей, міри їх урахування та задоволення в рамках сучасного суспільства та розвитку соціальної роботи є актуальним науковим завданням.

Мета нашого дослідження — виявити рекреаційні потреби прийомних батьків, задоволення яких спряло б відновленню їхнього життєвого потенціалу заради стабільного виконання функцій замісного батьківства. Перед дослідженням було поставлено такі завдання: на основі аналізу наукових джерел з питань рекреалогії та психології здоров'я виокремити та проаналізувати рекреаційні потреби прийомних батьків і визначити шляхи їх задоволення. Основними методами дослідження обрали: аналіз літературних джерел з питань здоров'я людини та відновлення її життєвого потенціалу, опитувальники, фокус-групи та включені спостереження.

Дослідження проводили впродовж 2004–2006 років під час роботи літніх шкіл прийомних сімей: регіональних (Київської та Львівської) та міжнародної, в якій взяли участь представники восьми регіонів України, а також Польщі та Росії. Усього в дослідженні було задіяно 60 респондентів [1; 2].